

человека и гражданина в условиях проведения контртеррористической операции: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Д. С. Рудьман. – Москва, 2009. – 201с.

10. Соколовський О.В. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ України по протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. / О.В. Соколовський. – Київ, 2010. – 206 с.

11. Строителев А.Н. Режимы чрезвычайного положения и контртеррористической операции - правовая

основа борьбы с терроризмом // Обозреватель. – 2010. – № 9(248). – С. 83-93.

12. Трофімов С.А. Щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення законодавства про правовий режим району проведення антитерористичної операції / Теорія і практика правознавства // Електронне наукове фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Випуск 1/2011.

УДК 342.95

ПОМИЛКА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Павленко А. В.,

здобувач кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розглядається та аналізується таке соціально-правове явище як помилка. Приділено увагу визначенню поняттю «помилка» в основних галузевих дисциплінах таких як кримінальне право, цивільне право, теорія держави і права, а також зроблено висновок, щодо існування адміністративних помилок.

Ключові слова: помилка, юридична помилка, помилка в праві, адміністративна помилка.

Анотация: В статье рассматривается и анализируется такое социально-правовое явление как ошибка. Уделено внимание определению понятию «ошибка» в основных отраслевых дисциплинах, таких как уголовное право, гражданское право, теория государства и права, также сделан вывод, о существовании административных ошибок.

Ключевые слова: ошибка, юридическая ошибка, ошибка в праве, административная ошибка.

Annotation: The article examines and analyzes a socio-legal phenomenon as a mistake. Attention is paid to the definition of «error» in the main sectoral disciplines, such as criminal law, civil law, theory of state and law, also concluded the existence of administrative errors.

Key words: error, error of law, error of law, administrative error.

Відголоски формалізації проблеми помилки доходять з часів афінської юриспруденції, де були введені в оборот право користування та розпорядження речами, розподіл на рухомість та нерухомість. Так, виникали відносини між людьми з приводу речей та спостерігалися сумнівні ситуації з цього приводу [7, с. 230-231].

Помилка є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності людини. У зв'язку з тим, що помилка у юридичній діяльності, як правило, «має» певні юридичні наслідки, проблема з'ясування юридичного загальнонаукового значення помилки і розробка її родового поняття є одним із актуальних завдань сучасної юриспруденції.

Вивченню питання про помилки у застосуванні права приділили увагу ряд вчених як сучасного, так і радянського періодів.

Однак, у сфері теоретичного осмислення сутності та змісту юридичної помилки як категорії правознавства, існує низка невирішених питань або питань, що потребують певного уточнення, доповнення, переосмислення, додаткового дослідження та обґрунтування.

Аналіз різних підходів до визначення сутності помилки у правознавстві, дає підстави відмітити, що деякі вчені-правознавці пов'язують юридичне значення помилки зі свідомо-вольовою діяльністю

суб'єкта правового відношення чи професійної діяльності. Логічною посилкою такої позиції є семантика слова «помилка» [4, с. 31]

Так, приміром, укладачі «Словника української мови» у 10-ти томах надають таку інтерпретацію поняття помилки: «Помилка – неправильність у вчинках, діях; помилка – неправильна думка, хибне уявлення про когось, щось» [12, с. 118]. У тлумачному словнику В.І. Даля про помилку сказано, що: помилка це – «невірність, промах, огріх, обмовка чи непорозуміння, погане, помилкове розпорядження чи вчинок, неумисний вчинок або мимовільне, неумисне викривлення чогось» [3, с. 780].

Поняття помилки розглядалось з точки зору логіки та акцентувалась увага на тому, що помилки зосереджуються в думках чи будь-яких інших розумових висновках. Помилковим розумінням називається такий висновок, який не відповідає дійсності чи об'єктивній реальності, хоча це й сприймається за реальність.

Вказані вище тлумачення не є найвищою ступінню науковості, а дають лише загальні та узагальнені знання про помилку.

В юридичній літературі знайти єдине розуміння помилки важко, хоча й за останній період склалась думка, що помилка – це неправильне розуміння ситуації, яке призводить до небажаного результату, особливо стосовно правозастосовчої помилки. Для визначення юридичної природи помилки не завадить звернутись до суспільної постановки проблеми в

таких сферах знань як математика, медицина, філософія, логіка та інші.

Помилка відображає погрішність, неточність при оцінюванні змісту та закономірностей предмету, що вивчається статистикою [8, с. 124-140]. Проте, оцінювати статистичні дані державних органів і визнавати їх на сто відсотків об'єктивними – це не зовсім правильно. Завжди існує похибка, яка, наприклад, заключається в латентності правозастосовних помилок [10, с. 84]. Помилка може бути визначена, як невідповідність суб'єктивного образу об'єктивної дійсності, неправильне відображення навколишньої реальності у свідомості індивіда. Таке розуміння помилки є найбільш поширеним і застосовується також в юриспруденції. Необхідно розмежовувати це поняття з філософським розумінням помилки, відповідно до якого поняття помилки є протилежним поняттю істина, є ухилення від істини.

При розгляді питань, пов'язаних з помилкою, можна звернути увагу на те, що існує конфлікт інтересів особи, воля якої сформувалася неправильно або волевиявлення не відповідає справжній волі, та осіб, які не мають відношення до помилки або мають відношення, але без злісного наміру [2, с. 36].

У кримінально-правовій літературі є різноманітні визначення помилок. Одні вчені розуміють під помилкою хибне уявлення особи стосовно фактичних та юридичних ознак вчиненого [6, с. 105-106], інші трактують її як неправильне уявлення особи про фактичні та юридичні ознаки та властивості вчиненого діяння та його наслідків [9, с. 233], треті визначають її як неправильну оцінку особою своєї власної поведінки, на думку четвертих помилка це «омана особи щодо об'єктивних і суб'єктивних ознак суспільно-небезпечного діяння, які характеризують це діяння як злочин» [1, с. 20].

Під помилкою особи А.І. Рарог розуміє «...оману лише щодо фактичних обставин, що визначають характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння, або щодо юридичної характеристики діяння» [11, с. 194]. Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько вважають, що помилка у кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про дійсний юридичний чи фактичний характер вчиненого діяння і його наслідки. Характер помилки може значно вплинути на правильне встановлення дійсного змісту суб'єктивної сторони складу злочину, а також на вирішення питання про правову оцінку вчиненого.

Аналіз юридичної літератури показує, що при визначенні помилки юристи використовують різні понятійні категорії. Вчений, який вивів дефініцію помилки взагалі (в цілому), часто при визначенні того чи іншого виду помилки відходить від свого ж загального поняття помилки. Так, наприклад, А.І. Рарог юридичну помилку визначає як неправильну оцінку юридичної суті чи юридичних наслідків вчиненого діяння. У той же час фактична помилка це неправильне уявлення особи про фактичні обставини. Більш послідовний у своїх визначеннях як помилки в цілому, так і її видів А.В. Наумов. У всіх випадках помилка у А.В. Наумова розкривається через зворот – неправильне уявлення. Таке досить довільне поводження з поняттям

помилки у кримінальному праві обумовлене тим, що йому, як філософському поняттю, не приділено достатньої уваги у філософській літературі. При вчиненні соціально-значущих дій особа співвідносить конкретні обставини справи із наявними у нього знаннями про подібні обставини, зі своїми навичками та досвідом. У процесі співвідношення відбувається так би мовити вторинне відображення дійсності, вторинне її пізнання. Помилка, хибна думка особи у подібних ситуаціях свідчить про неправильне, викривлене відображення об'єктивної дійсності у психіці особи.

Отже, помилка при вчиненні злочину є помилкою не науково-практичного характеру у процесі первинного пізнання дійсності, а помилкою психологічного характеру у процесі вторинного пізнання, відображення цієї дійсності. З урахуванням викладеного, можна констатувати, що під помилкою у кримінальному праві слід розуміти помилку особи стосовно характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння і його кримінальної протиправності [14].

Для сучасного цивільного права характерною є тенденція збільшення уваги до дослідження недійсності правочинів, їх правових наслідків, що обумовлено необхідністю забезпечити захист прав учасників цивільного обігу. Підставами, які найчастіше зустрічаються при визнанні правочину недійсним, є помилка та обман. У цьому контексті привертає увагу така підстава визнання правочину недійсним, як помилка.

Під помилкою в римському приватному праві розуміли невідповідність між волею та її вираженням. Помилка призводить до відсутності одного з реквізитів правочину, але вада волевиявлення викликана не незнанням права, а незнанням фактів [2, с. 36].

У цивільному праві помилка, в переважній більшості розглядається як специфічна форма обману при укладенні угоди. Тому правова помилка може стати підставою для визнання угоди недійсною.

На думку ж О. Ф. Скакун: «помилка в праві можлива у випадках, коли правотворчий орган: 1) помилково вважає якісь відносини такими, що не підлягають правовому регулюванню, 2) помилково покладається на конкретизацію права в ході його застосування, 3) помилково передає питання на розсуд того, хто застосовує право, 4) видає норму, яка непотрібна, 5) помилково вирішує питання в установленій нормі. У перших трьох випадках «помилка в праві» домислює наявність прогалини» [13, с. 400-401].

Схожим за кінцевим результатом та, деякою мірою, за своїм змістовним наповненням є питання про юридичні помилки, зміст яких розкривається через характеристику помилок у праві і не наділяє їх притаманними лише їм особливостями. Юридичні помилки в такому світлі прирівнюються до правозастосовчих. Проте, поняття «юридичні» – це і є основною їхньою ознакою, так як носять більш локальний характер і притаманні нормам законодавства [10, с. 82-83].

Огляд загальнотеоретичної наукової літератури свідчить про те, що у сфері загальної теорії держави і права неодноразово робилась спроба систематизувати

фактичний матеріал і сформулювати родові поняття помилки у правознавстві. В.М. Карташов пропонує теоретичну концепцію помилки в професійній юридичній діяльності. Його поняття помилки охоплює найбільш важливі правові сфери – законодавчу, правозастосовну, інтерпретаційну. Важливою складовою такого підходу є вольовий і «діяльнісний» аспект професійної юридичної діяльності, який і визначає сутність помилки. Він полягає і у тому, що помилка стоїть на заваді ефективного здійсненню професійної діяльності [5, с. 50-51].

Таким чином, помилкою в праві можна вважати юридично-значущий негативний результат, який стоїть на заваді виконання суб'єктами права офіційно-проголошених цілей, прав та свобод, законних інтересів і який підлягає виправленню правовими засобами [4, с. 33].

Зважаючи на все вищевикладене, слід відзначити, що у загальнотеоретичній юридичній літературі різними аспектами проблеми помилки займалися безліч науковців. Зусиллями вчених в основних галузевих дисциплінах і теорії держави та права проаналізовано ознаки помилки, її сутність та значення, визначені дефініції таких понять як «помилка в праві», «юридична помилка», проте в жодному зі джерел юридичної літератури та в законодавстві в цілому, не згадується і не зазначено поняття помилки, в такій самостійній галузі права як адміністративне право.

Адміністративні помилки виконавчих органів державної влади, посадовців і державних службовців перетворилися сьогодні на серйозну політичну і соціально-правову проблему, ставши потужним адміністративним бар'єром у забезпеченні сучасної системи належного державного управління.

Вони свідчать про юридичну незахищеність людини і громадянина, оскільки в результаті здійснення адміністративних помилок порушуються права, свободи та інтереси громадян. Створення дієвого механізму щодо виявлення, попередження і виправлення адміністративних помилок могло б мати первинне значення для реформування системи державного управління.

Механізм подолання адміністративної помилки в діяльності органів виконавчої влади, як правові засоби досягнення цілей, вирішення завдань і виконання функцій, являє собою складне явище в теорії адміністративного права. Актуальність реалізації механізму подолання адміністративної помилки в діяльності органів виконавчої влади

зростає в цей час у зв'язку з глибокими і системними змінами, що відбуваються в державі в межах адміністративної реформи.

Таким чином, так як помилка є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності людини, то слід приділити увагу та здійснити загальнотеоретичну характеристику помилки в діяльності виконавчих органів державної влади, посадовців і державних службовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиляев Ф.П. Особенности вины и значение ошибки в уголовном праве. / Ф.П. Гиляев. Уфа, 1993 г. – 110 с.
2. Давидова І.В. Категорія помилки в цивільному праві та законодавстві / І. В. Давидова // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип.66. – С. 36-42.
3. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Русский язык, 1989. – Т. 2. – 780 с.
4. Каленіченко Л.І. Помилка як категорія правознавства / Л. І. Каленіченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2014. – № 1106. – Вип. 17. – С. 31-33.
5. Карташов В.Н. Профессиональная юридическая деятельность / В.Н. Карташов. – Ярославль: Изд-во Ярославского ун-та, 1992. – 235 с.
6. Коптякова Л.И. Понятие ошибок в советском уголовном праве и их классификация. – В кн: Проблемы права, социалистической государственности и социалистического управления. / Л.И. Коптякова. Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 1978 г. – 350 с.
7. Куманецкий К. С. История культуры Древней Греции и Рима / К. С. Куманецкий. – М., 1990. – С. 230-231.
8. Лунёв В. В. Юридическая статистика : учебник / Лунёв В. В. – М., 1999. – С. 124-140.
9. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций / А.В. Наумов. М.:Изд-во БЕК.1996 г. – 560 с.
10. Прус Е. У. Помилка при застосуванні права. Поняття та характеристика / Е. У. Прус // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць / НУ «ЮОА»; Південноукр. центр гендерних досліджень / Голов. ред. доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік АПН України С. В. Ківалов. – Одеса, 2014. – Вип. 51. – С. 79-86.
11. Рарог А.И. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. / А.И. Рарог. – М.: Изд-во Юрист, 1996 г. – 575 с.
12. Словник української мови : у 10 т. / [ред. кол.: І. К. Білодід та ін.] – К. : Наукова думка, 1976. – Т. 7. – 723 с.
13. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2007.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://pjkv.at.ua/vypusk1/Visnyk_2011_1/Kuchera.pdf